

INGLIZ TILI DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ZARURATI

M.J.Bozorboyeva¹

Mas'ul muallif: Bozorboyeva Marjona Jumaboy qizi, Toshkent gumanitar fanlar universiteti Filologiya va tillarni o'qitish (Ingliz tili) yo'nalishi talabasi.

Accepted: 08 Avgust 2026
Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Bozorboyeva, M. J. INGLIZ TILI DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ZARURATI / M. J. Bozorboyeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 251–254.

1. Toshkent gumanitar fanlar universiteti Filologiya va tillarni o'qitish (Ingliz tili) yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tili darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati va ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta'lim tizimida xorijiy tillarni erta yoshdan o'rgatish global integratsiya va shaxs kamoloti uchun poydevor hisoblanadi. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda ijtimoiy muhitning roli hamda dars jarayonida nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, og'zaki nutqni o'stirish nafaqat til o'rganish, balki o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ madaniyatini yuksaltirishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ingliz tili, og'zaki nutq, ijtimoiy-pedagogik zarurat, kommunikativ kompetensiya, muloqot ko'nikmalari, nutq faoliyati, til o'rgatish metodikasi, erta yoshdagi ta'lim.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ УСТНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье освещаются социально-педагогическая необходимость и значение формирования устной речи учащихся начальных классов на уроках английского языка. В современной системе образования обучение иностранным языкам с раннего возраста является основой для глобальной интеграции и развития личности. В статье анализируются возрастные и психологические особенности младших школьников, роль социальной среды в развитии коммуникативных навыков, а также эффективные педагогические подходы, направленные на формирование речевых компетенций в процессе урока. Кроме того, обосновано, что развитие устной речи является важным фактором не только для изучения языка, но и для социальной адаптации и повышения коммуникативной культуры учащихся.

Ключевые слова: начальные классы, английский язык, устная речь, социально-педагогическая необходимость, коммуникативная компетенция, навыки общения, речевая деятельность, методика преподавания языка, раннее обучение.

THE SOCIO-PEDAGOGICAL NEED FOR THE DEVELOPMENT OF ORAL COMMUNICATION SKILLS AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS.

Abstract. This article highlights the socio-pedagogical necessity and significance of developing oral speech skills of primary school students in English classes. In the modern education system, teaching foreign languages from an early age serves as a foundation for global integration and personal development. The article analyses the age and psychological characteristics of primary school pupils, the role of the social environment in developing communication skills, and effective pedagogical approaches aimed at building speech competencies in the classroom. Furthermore, it is substantiated that the development of oral speech is a key factor not only for language acquisition but also for the social adaptation and communicative culture enhancement of students.

Keywords: primary school, English language, oral speech, socio-pedagogical necessity, communicative competence, communication skills, speech activity, language teaching methodology, early-age education.

Kirish.O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash va samaradorligini ta'minlashda moddiy-texnikaviy omillar bilan bir qatorda boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq malakalarini, jumladan, chet tildagi og'zaki nutq ko'nikmalarini izchil rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Bolaning ta'lim olishga to'g'ri tasavvurini shakllantirish va davr talablariga muvofiq faoliyat yurita olishi uchun zarur shart-sharoitni yaratishda boshlang'ich ta'lim tizimi alohida o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tili nutq malakalarini rivojlantirish — ta'lim jarayonining asosi bo'lgan, doimo diqqat va e'tiborni talab qiladigan, o'z dolzarbligini yo'qotmaydigan pedagogik muammodir. Bu muammoning ijtimoiy-pedagogik o'lchami

shundaki, og'zaki nutqning rivojlanishi nafaqat lingvistik kompetensiyani, balki o'quvchining ijtimoiy moslashuvi, jamoadagi o'rnini va shaxsiy madaniyatini ham belgilab beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi — ingliz tili darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zaruratini ilmiy-nazariy va tarixiy-pedagogik manbalar asosida asoslash, mazkur jarayonga ta'sir ko'rsatadigan psixologik, didaktik hamda ijtimoiy omillarni aniqlash va og'zaki nutqni samarali rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Materiallar va metodlar tadqiqotning uslubiy asosini quyidagi nazariy metodlar tashkil etadi: pedagogik va psixologik adabiyotlarning ilmiy-nazariy tahlili; tarixiy-pedagogik tahlil (Sharq va G'arb mutafakkirlarining ta'limiy g'oyalari, jumladan, Abu Ali ibn Sino, Ya.A. Komenskiy, K.D. Ushinskiyning qarashlari); konseptual-terminologik tahlil ("moslashuvchanlik", "ko'nikuvchanlik", "adaptatsiya", "og'zaki nutq" tushunchalarining ilmiy talqini); qiyosiy tahlil; sintez va umumlashtirish metodlari.

Tadqiqot manba bazasini o'zbekistonlik pedagog va psixolog olimlar (S. Rahimov, S. Nishonova, M. Quronov, Sh.S. Sharipov, Sh.U. Nurullayeva, Q.S. Jumaniyozov, K.A. Farfiyeva, K.H. Rahimova, B. Abdullayeva, M. Abdullayeva, N. Muslimov)ning tadqiqotlari, shuningdek, klassik pedagogik manbalar (Ya.A. Komenskiy, K.D. Ushinskiy) tashkil etadi.

Natijalar

1. Og'zaki nutqni shakllantirishning tarixiy-pedagogik asoslari

Markaziy Osiyoda ta'lim metodlarining rivojlanish tarixi shuni ko'rsatadiki, og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirish masalasi qadimdan pedagogik amaliyotning markaziy masalalaridan biri bo'lib kelgan. Abu Ali ibn Sino o'zining "Tadbir al-manozil" asarida yosh bolalarni tug'ilganidan boshlab voyaga yetgunigacha ma'lum tartibda tarbiyalab borish lozimligini ta'kidlaydi va yakka tartibda emas, jamoa tartibida o'qitishni afzal deb biladi: "O'quvchilar o'qish va tarbiya davomida ilmga chanqoqlik sezadilar. Ular birga bo'lganlarida doim bir-birlari bilan gaplashadilar va bu bilan o'z tasavvuri va nutqlarini rivojlantiradilar". Bu fikr zamonaviy chet tilini o'qitish metodikasidagi kommunikativ va jamoaviy yondashuvning tarixiy ildizini ko'rsatadi.

Ta'lim olishga moslashtirilgan shaxsni tarbiyalash muammolari Yan Amos Komenskiyning tadqiqotlarida ham alohida o'rin tutgan. Olim borliqni o'rganishga yordam beruvchi sezgi organlarining bilish tizimidagi yetakchi o'rnini ta'kidlagan, bilish jarayonlarining empirik, ilmiy va amaliy bosqichlarini hamda ong va sezgilar xususiyatini batafsil tavsiflagan.

K.D. Ushinskiy tasavvur, fikrlash va iroda sifatlarini rivojlantirishdan iborat ta'limiy faoliyat mexanizmini birinchilardan bo'lib asoslab bergan. U o'quvchining ijodkorlik sifatleri rivojlanish jarayonida shakllanib borayotgan g'oyalarga ishonch va qat'iyatni tarbiyalab borish zaruratini qayd etadi.

Respublikamiz pedagog-olimlari S. Nishonova va M. Quronovning tadqiqotlarida o'quvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy ongini shakllantirish asosida barkamol avlodni voyaga yetkazish va barkamol shaxsni shakllantirish konsepsiyalari yaratilgan.

Sh.S. Sharipov boshlang'ich nutq malakalarini shakllantirish jarayonini psixofiziologik jihatdan bir necha bosqichda amalga oshirishni keltirib o'tadi. Birinchisi — havas, ehtiyojlarning eng sodda shakli bo'lib, inson tomonidan ongli boshqariladi. Ikkinchisi — xohish, nisbatan yuqoriroq rivojlanish bosqichi bo'lib, shaxsning ma'lum buyum yoki hodisaga nisbatan munosabatlari majmuasini ifodalaydi. Uchinchi va eng murakkab bosqich — qiziqish — xohish va u bilan bog'liq tushunchalar asosida yuzaga keladi va hayotdagi tashqi ta'sirlar, shaxs faoliyati hamda ta'lim-tarbiya jarayoni ta'sirida shakllanib boradi. Bu psixologik omillar — diqqat, idrok, tushuncha, xotira, fikrlash, tasavvur, sezgi va iroda — o'quvchining og'zaki nutqi rivojlanishida sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

2. Og'zaki nutqni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari

Ingliz tili darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish jarayonida o'quvchining quyidagi to'rt asosiy psixik faoliyat turini hisobga olish lozim:

Perseptiv faoliyat — harakatlar natijasida atrofda predmetlar va hodisalar to'g'risida yaxlit obraz shakllanadi; ingliz tili darsida — ko'rgazmali materiallar, rasm, video orqali yangi leksik birliklarning idrok etilishi;

Mnematik faoliyat — narsa va hodisalarning mohiyatiga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi va esda saqlanishi bilan bog'liq; chet til darsida — yangi so'zlar, nutq qoliplari va dialoglarni xotirada saqlash;

Fikrlash faoliyati — aql va fahm-farosat vositasida turli xil muammolar, masalalar va jumboqlarni yechishga qaratilgan; chet til darsida — kontekstdan ma'no chiqarish, gap qurish, muammoli vaziyatlarni nutq bilan hal qilish;

Imajitiv faoliyat ("imaje" — obraz so'zidan) — ijodiy jarayonlarda xayol va fantaziya vositasida hozir bevosita ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini tasavvur qilishni taqozo etadi; chet til darsida — rolli o'yinlar, ertaklar, vaziyatli sahnachalar orqali yangi muloqot vaziyatini yaratish.

3. Pedagogik adaptatsiyaning turlari

Pedagogikada innovatsion yondashuvni joriy etishda moslashuvchanlik (adaptatsiya) faoliyatining quyidagi turlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir:

Ma'naviy adaptatsiya — o'qituvchi va o'quvchilar orasida ma'naviy-axloqiy sohada to'g'ri muloqot va munosabatni yuzaga keltirishga asos bo'luvchi o'ziga xos yondashuvga asoslangan moslashuv turi.

Didaktik adaptatsiya — o'quv materialini tanlash, loyihalash va o'quvchilarni o'zlashtirishga ko'niktirishning pand-nasihatga asoslangan moslashtirish turi.

Texnologik adaptatsiya — yuqori natijaga erishish imkonini beruvchi yangi tizimlar, jarayonlar va vaziyatlarni

izlash hamda yaratishga moslashish, ulardan to'g'ri foydalanishga ko'nikishga qaratilgan adaptatsion faoliyat turi. Bu o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini butunlay qamrab oluvchi, moslashish jarayonining eng murakkab turi hisoblanadi.

4. Og'zaki nutqni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini o'zlashtirishiga ta'sir ko'rsatadigan omillarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin.

Ijtimoiy omillar: turmush tarzining bir xil emasligi (shahar–qishloq; ziyoli–oddiy oila; katta yoshdagilar mavjud oila–yosh oila); turli millatga mansublik; hududiy farqlar; mentalitet va qadriyatlar.

Subyektiv (o'quvchiga oid) omillar: o'quvchining loqaydligi va bo'shligi; nuqsoniy kamchiliklar; erkatoylilik; gender xususiyatlari (o'g'il/qiz); maktabga tayyorlik darajasi.

Obyektiv (ta'lim jarayoniga oid) omillar: o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilarni jalb qila olmaslik; sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi va alohida shug'ullanish uchun vaqt yetishmovchiligi; o'qituvchining rag'batlantirishi yoki kamsitishi; ko'rgazmali vositalarning yetishmasligi; o'quvchining qiziqishlari inobatga olinmasligi; sinf jamoasida tan olinish imkoniyatining mavjudligi yoki yo'qligi; ijodiy va yoshga oid topshiriqlarning berilishi yoki murakkabligi.

Muhokama. Olib borilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, og'zaki nutqni shakllantirish jarayoni bola xususiyatlarining psixologik (ishonch hosil qilish, munosabat, baho berish, did, urf-odatlar) va pedagogik (ta'lim berish va ta'lim olish, tarbiyalash va tarbiyalanganlik) jihatlarini hisobga olishni talab qiladi.

Bu borada tadqiqotchi olim B. Abdullayevaning fikrlari diqqatga sazovor: uning ta'kidlashicha, "intellektual imkoniyatlarsiz o'quvchining mehnatga ijodiy munosabatlarini shakllantirish turli o'quv fanlari mazmunini o'zaro uyg'unlashtirish asosida amalga oshiriladi". Boshqa bir tadqiqotchi M. Abdullayeva maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik tasavvurlar va bilimlar asosida dunyoqarashni shakllantirishning turli shakllari — durdona asarlar, kino, musiqa, tasviriy san'at namunalari va boshqa usullarni tahlil qilib bergan. Bu yondashuvlar ingliz tili darsida ham qo'l keladi: rasmlar, qo'shiqlar, multfilm parchalari yosh o'quvchining og'zaki nutqini tabiiy muhitda faollashtiradi.

Q.S. Jumaniyozovning tushuntirishicha, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning tezda ta'limga moslasha olmasliklarining sabablaridan biri — ularning boshlang'ich ta'lim haqida to'g'ri tasavvurlarining yetarli emasligidir. Olimning fikricha, "o'quvchilarning tasavvuriga berilayotgan obyektlar to'liq, atroficha ishlangan bo'lishiga qaramasdan, boshlang'ich bosqichlarda o'quvchilar uni to'liq tasavvurga keltira olmaydi. Bunday holda esda saqlashning yetarli ishlamasligi uni to'liq tafakkurga olib chiqish imkonini bermaydi". Bu xulosa ingliz tili o'qitishda lug'aviy birliklar va nutq qoliplarini taqdim etishda ko'rgazmali, sezgi-obrazli yondashuvning zarurligini ko'rsatadi.

K.A. Farfiyeva ijtimoiy tasavvurning mohiyatini tahlil qilib, o'quvchilarda ommaviy axborot vositalari orqali turli tasavvurlarning hosil bo'lishini, uning salbiy va ijobiy jihatlarini ko'rsatib o'tgan. K.H. Rahimova esa maktabgacha yoshdagi bolalar ma'naviy tasavvurlari shakllanishida rolli o'yinlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini yoritib bergan; bu xulosalar ingliz tili darsidagi role-play, dialog va vaziyatli mashqlarning pedagogik asoslarini mustahkamlaydi.

Tasavvur va nutqning o'zaro bog'liqligi haqida A. Potebnyaning quyidagi fikrlari diqqatga sazovor: "Tasavvur — tafakkurimizning ajralmas qismi. Tasavvur faqatgina so'zda namoyon bo'ladi. So'z esa shakl va tasavvurdan tashkil topgan jonli tildagi fikrning ifodasidir". Bu o'rinda tasavvur → fikr → so'z ko'rinishidagi ketma-ketlik hosil bo'ladi. N. Palagina va N.V. Samsonov tasavvurni biz ilgari idrok qilmagan, tajribamizda uchratmagan narsa va hodisalarning obrazlarini mavjud xotira tasavvuri asosida miyamizda yaratish faoliyati sifatida ta'riflaydilar. Demak, ingliz tilidagi yangi so'z va iboralar avval o'quvchining tasavvurida obraz sifatida shakllanadi, so'ngra so'z orqali nutqda ifodalanadi.

Pedagog olim N. Muslimov o'zining tadqiqotlarida shunday yozadi: "Rivojlantirish hamda tarbiya individga nisbatan yagona maqsad — uning jamiyatda o'z imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarishga qaratilgan holda ta'sir qiladi, biroq rivojlantirish bu vaqtda individ ega bo'lgan sifatga qaratiladi, tarbiya esa u ega bo'lmagan, lekin jamiyatda qaror topgan axloqiy meyorlarda ko'zda tutilgan sifatlarini tarkib toptirishga xizmat qiladi". Demak, ingliz tilida og'zaki nutqni shakllantirishda bolaning oldindan shakllangan til tajribasi (ona tili va atrof-muhit) bilan birga, yangi til muhitining qadriyatlarini ham tanishtirib berish kerak.

Xulosa. O'tkazilgan nazariy tahlil natijalari boshlang'ich sinflarda ingliz tili darslarida og'zaki nutqni samarali shakllantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Birinchidan, sinfdan tashqari mashg'ulotlar davrida o'quvchilarni ko'proq ijodiy nutqiy topshiriqlar bilan shug'ullantirish lozim — ingliz tilidagi sahna sahnachalar, ertak aytib berish, rolli muloqotlar mantiqiy fikrlash qobiliyatini va tasavvurni kengaytiradi.

Ikkinchidan, milliy bayramlar, kechalar, tadbirlar, buyuk allomalarimizning tavalludiga bag'ishlangan dasturlar orqali o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash bilan bir qatorda chet til vositasida o'z madaniyatini ifodalash ko'nikmalarini ham shakllantirish mumkin.

Uchinchidan, o'quvchilarning sevimli ertaklari va qahramonlari aks ettirilgan, fantaziyaga boy ko'rgazmali materiallar, jumboqli rasmlar, kitob, o'quv qo'llanma va elektron ta'lim resurslaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, ona tili darslari tajribasida sinab ko'rilgan, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish metodikasi[footnoteRef:6] ingliz tili darslariga ham moslashtirilishi va og'zaki nutqning ijodiy-mustaqil komponentini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. [6: !!! End note with ID "6" not found in document.]

Tarixiy-pedagogik manbalar, jumladan, Abu Ali ibn Sinoning jamoaviy ta'lim va nutq rivojlanishi bo'yicha qarashlari, zamonaviy kommunikativ metodikaning tarixiy ildizlarini ko'rsatadi va ingliz tili darslarida jamoaviy, hamkorlikka asoslangan og'zaki nutq mashqlarining nazariy asosini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, ingliz tili darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini shakllantirish — nafaqat

lingvistik, balki chuqur ijtimoiy-pedagogik vazifa bo'lib, u o'quvchining tashabbuskorligi, mustaqilligi, ijodiy fikrlashi va kommunikativ madaniyatini rivojlantiruvchi, istiqbolida barkamol shaxsni shakllantiruvchi muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Т. 1. – Москва : Педагогика, 2002. – 656 с.
- [2] Нишонов С. Воспитание совершенного человека в развитии педагогической мысли эпохи возрождения Востока : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Ташкент, 2008. – 54 с.
- [3] Nurullayeva Sh. U. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish metodikasi : ped. fan. nomz. ... diss. – Qarshi, 2008. – 158 b.
- [4] Rahimov S. Abu Ali ibn Sino ta'lim-tarbiya haqida. – Toshkent : O'qituvchi, 2001. – 128 b.
- [5] Рахимов С. Педагогические идеи Абу Али ибн Сины : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ташкент, 1964. – 24 с.
- [6] Sharipov Sh. S. O'quvchilar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta'minlashning nazariyasi va amaliyoti : ped. fan. d-ri ... diss. – Toshkent : TDPU, 2012. – 256 b.
- [7] Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Т. II. – Москва, 2006. – 624 с.

